

Learoesoejkesje - seabradahkefaage saemien

Dette er en sørsamisk oversettelse av den fastsatte læreplanteksten.
Læreplanen er fastsatt på bokmål.

Mieriedimmine vihtiestamme Maahtoedepartemeenteste 15.11.2019.
Eksameneöörnege vihtiestamme Maahtoedepartemeenteste 29.06.2020.

Faamosne 01.08.2020 raejeste

Faagen bijre

Faagen relevaanse jìh vihkeles aarvoeh

Seabradahkefaage lea vihkeles faage ihke learohkh edtjìeh meatanárroejinie sjiðtedh mah leah meatan, eadtjohke jìh laejhtehtkslaakan ussjedieh. Faage edtja viehkiehtidh guktie learohkh ektiedimmieh vuejnieh gaskem individuelle veeljemh, seabradahkestruktuvrh jìh eatnemen tööllemeraasth.

Seabradahkefaagesne learohkh edtjìeh nuepiem åadtjodh jìjtse identiteetem, voenges seabradahkem gusnie jielieh, jìh nasjonaale jìh veartenevijries gyhtjelassh goerehtidh. Barkoen tjìrrh faagine learohkh edtjìeh guarkedh guktie geograafeles, histovrijes jìh daaletje tsiehkìeh eaktoeh biejeje guktie almetjìh sijjen daerpiesvoeth reebìeh, jìh guktie faamoe jìh vierhtìeh almetjì gaskem juakasuvvieh. Learohkh edtjìeh voerkes sjiðtedh guktie mijjìeh libie histovrijistie sjugniesovveme men aaj guktie mijjìeh histovrijem sjugniedibie. Faage edtja viehkiehtidh fiereguhten identiteetem evtiedidh, jìh goerkesem vedtedh dej joekehts ektievoeti bijre mejstie mijjìeh almetjìh bielìe sjiðtebe, dovne Saepmesne jìh Saepmien ålkolen. Daate sæjhta jiehtedh aaj jienebelåhkoe- jìh unnebelåhkoeperspektijvh meatan vaeltedh, maehdedh viertiestimmieh jeatjah aalkoeåålmegigujmie darjodh, jìh ovmessie faamoetsiehkìeh jìh vihkelesvoetem demokraateles aarvojste guarkedh. Naemhtie seabradahkefaage viehkehte learohki goerkesem nænnoestidh jìjtsistie, seabradahkeste mesnie jieliemìnie, jìh guktie dah maehhtìeh jìjtsh jieletem jìh båetijem aejkiem baajnehtidh.

Gaajhkh faagh edtjìeh viehkiehtidh aarvoevåaromem lierehtimmesne realiseeredh. Seabradahkefaage edtja iedtjem, laejhtehtks ussjedimmiem, sjugniedimmieaavoem jìh goerehtimmiehåhkoem vedtedh, jìh vuajnoeh jìh aarvoeh dårjoehtidh goh toleraanse, seamnavyörtegsvoete jìh ååkte. Seabradahkefaageles ussjedimmievuekiej jìh jeatjah vuekiej tjìrrh learohkh edtjìeh eadtjohke meatanårrojevoetem evtiedidh man våarome lea voerkesvoete demokratijen, byjresen, almetjereaktaj jìh mìrrestallemen bijre jìh aarvoen bijre gellievoeteste. Learoesoejkesjen våarome lea saemien aarvoeh, saemien giele, kultuvre jìh seabradahkejielede.

Jarngìehkieh

Onterdimmie jìh goerehtimmie

Learohkh edtjìeh maehdedh ontèridh, ussjedadtedh jìh vuarjasjidh guktie daajroe seabradahken bijre åvtesne jìh daelìe sjugniesåvva. Learohkh edtjìeh tjetskehke årrodh jìh eadtjohkelaakan daajroem ohtsedh jìh sjugniedidh oktegh jìh mubpiejgujmie ektìe, dovne klaassetjìehtjìelìsìnie jìh klaassetjìehtjìelen ålkolen. Lissìe learohkh edtjìeh bìevnesh veedtjedh jìh nuhtjedh ovmessie sårhts histovrijes jìh geograafeles gaaltijjìstie jìh jeatjah

gaaltijjstie mej daajroe seabradahken bijre, juktie tjoevkesem biejedh tsiehkide ovmesseie seabradahkine, ovmesseie tiji, jiih jiijtsh jieliedisnie. Dah edtjiej aaj maehdedh laejhtehkslaakan vuarjasjidh mejtie gaaltijh leah ussjedammes jiih relevaante.

Seabradahkelaejhtehks ussjedimmie jiih ektiedimmieh

Learohkh edtjiej ektiedimmieh guarkedh geograafeles, histovrijes jiih daaletje tsiehkij gaskem, jiih guktie dah tsiehkij fiereguhtene haeresne jiih ektesne leah almetjidie jiih seabradahkide baajnehtamme jiih baajnehtieh. Learohkh edtjiej daajroem baajnehtimmien bijre aadtjodh eatnemen jiih seabradahken gaskemsh. Dah edtjiej vuartasjidh guktie evtiedimmie avtetje aejkien dovne tjoedtjesti jiih jaerhkieji, jiih mij dejtie jarkelimmide vedti, jiih histovrijes empatijem evtiedidh. Learohkh edtjiej analyseeredh guktie faamoe jiih faamoerelasjovnh leah ovmesseie tsiehkij seabradahkesne baajnehtamme jiih annje baajnehtieh. Dah edtjiej daajroem, heannadimmieh jiih fenomeenh ovmesseie perspektijvijste vuarjasjidh, jiih ussjedadedh man avtete almetjeh leah ovmesseie veeljemh dorjeme jiih darjoeh.

Demokratijegoerkese jiih meatanarrome

Learohkh edtjiej guarkedh guktie geograafeles, histovrijes jiih daaletje tsiehkij leah eaktoeh bieje me jiih bieje dejtie nuepide almetjeh atneme jiih utnieh laavenjostedh, jiijtjemse organiseeredh jiih sjæjsjalimmieh ovmesseie seabradahkine vaeltedh. Learohkh edtjiej daajroem joekehtsi bijre aadtjodh laanti gaskem stuvremevuekien jiih gorredimmien bijre almetjereaktijste jiih unnebelåhkojste, jiih edtjiej vuartasjidh guktie joekehtsh leah almetji jiele dem jiih nuepiem meatan arrodh baajnehtamme jiih baajnehtieh. Dah edtjiej guarkedh man avtete vigkieh leah jæjhteme jiih jijhtieh, jiih guktie almetjeh leah dejtie gietedamme jiih gietedieh. Learohkh edtjiej daajrehtimmien demokratijine riektesisnie aadtjodh, juktie maehdedh baajnehtidh jiih meatan arrodh seabradahkem hammoedidh. Edtja sisvegem daennie jarngbiehkesne tjoevkesisnie ovmesseie perspektijvijste vuejnedh, dehtie voengen perspektijveste dan veartenevijries perspektijvese, jiih aalkoeaalmege- jiih unnebelåhkoeperspektijvine, leavlojne avtetje aajkan, daaletje tijijsese jiih baetijen aajkan.

Monnehke seabradahkh

Learohkh edtjiej guarkedh guktie geograafeles, histovrijes jiih daaletje tsiehkij leah eaktoeh bieje me jiih bieje guktie almetjeh leah sijjen daerpiesvoeth aadtjeme jiih aadtjoeh, jiih guktie vierhtieh ovmesseie seabradahkine leah juakasovveme jiih juakasuvvieh. Edtja vuejnedh geograafeles gellievoete jiih jeerehtsh mierieh bieje jieledevaaroemasse jiih jieledehtsiehkide. Learohkh edtjiej daajroem aadtjodh dej ekonomes, byjreseligke jiih sosijaale dimensjovni bijre monnehke evtiedimmesne, jiih ektiedimmien bijre dej gaskem. Dah edtjiej guarkedh guktie jarkelimmieh avtetje aejkien leah dejtie golme dimensjovnide baajnehtamme jiih dan

gaavhtan guarkedh man monnehke doh ovmessie seabradahkh Leah. Learohkh edtjeh vuejnedh almetji vierhtieátnoe Leah konsekvensh átneme j̄ih utnieh, j̄ih mahtedh dahkoealternatijvh monnehke evtiedimmien ávteste vuarjasjidh, individuelle, nasjonaale j̄ih veartenevijries daltesisnie. Edtja monnehke evtiedimmiem seabradahkefaagesne tjoevkesisnie vuejnedh ovmessie perspektijvijste, dehtie voenges perspektijveste dan veartenevijries perspektijvese, j̄ih aalkoeáálmege- j̄ih unnebeláhkoeoperspektijvine, leavlojne ávtetje aajkan, daaletje tíjjese j̄ih báetijen aajkan.

Identiteete-evtiedimmie j̄ih ektievoete

Learohkh edtjeh daajroem áadtjodh guktie almetjh identiteetem j̄ih ektiedimmiem evtiedieh, j̄ih guktie dah mubpiejgujmie laavenjostoeh. Dah edtjeh guarkedh guktie almetjh seabradahki síjse tjáanghkenieh, j̄ih guktie geograafeles, histovrijes j̄ih daaletje tsiekhieh identiteeteevtiedimmiem j̄ih ektievoetem baajnehtieh. Daate sæjhta jiehtedh ovmessie perspektijvh dan bíjre mij mahta hijven jieledé árrodh, j̄ih learohkh dovne voerkesvoetem histovrijen bíjre j̄ih dahkoemahtoem evtiedieh gosse j̄ijtjemse guarkoeh aktine ávtetje aejkine, daaletje tíjjine j̄ih báetijen aejkine.

Dåaresthfaageles teemah

Almetjehealsoe j̄ih jieledemaalveme

Seabradahkefaagesne dåaresthfaageles teema almetjehealsoe j̄ih jieledemaalveme lea learohkh edtjeh voerkes sj̄idtedh j̄ijtsh identiteeten j̄ih identiteeteevtiedimmien bíjre, j̄ih indivijdem guarkedh goh bielie ovmessie ektievoetijste. Daajroe guktie ektiedahkoe mubpiejgujmie, aaj digitaalelaaken, relasjovnh j̄ih ektiedimmiem baajnehte, lea bielie mahtoste faagesne. Faage edtja viehkiehtidh guktie learohkh mahtieh hijven jieledëveeljemh darjodh, j̄ih haestemh ḡietedidh mah Leah seksualiteeten, persovneles ekonomijen, ruvsen, álkoestimmien j̄ih digitaale ektiedahkoe bíjre. Faage edtja aaj viehkiehtidh goerkesem, ááktemem j̄ih toleraansem sjugniedidh gellievoetese, mubpiej aarvojde j̄ih jieledëveeljemidie, j̄ih perspektijvh vedtedh mij hijven jieledé mahta árrodh. Faagen tj̄irrh learohkh edtjeh mahtieh suerkieh damtjidh gusnie almetjeaarvoe haastasávva, vuesiehtimmien gaavhtan almetjeásiestimmien j̄ih mijjen tíjjen slaaverijen sj̄iekenisnie, j̄ih ráajvarimmide tj̄uvtjedidh juktie almetji vihkeles daerpiesvoeth gorredidh.

Demokratije j̄ih meatanárojevoete

Seabradahkefaagesne dåaresthfaageles teema demokratije j̄ih meatanárojevoete lea learohkh daajroeh j̄ih tjiehpiesvoeth evtiedieh juktie mahtedh sjugniedidh j̄ih meatan árrodh demokraateles prosessine. Faage edtja viehkiehtidh learohkh daajroem j̄ih goerkesem demokraateles aarvoej j̄ih prinsihpi bíjre evtiedieh. Learohkh edtjeh aaj goerkesem áadtjodh sj̄idtedimmien bíjre demokraateles institusjovnijste Saepmesne j̄ih guktie Síjte

lea vuekine orreme jįttjemse demokraateles organiseeredh. Daate aaj faamosne saemiej dđarjoe gaskenasjonaale aalkoeđđalmegelaavenjostosne jįh gaskenasjonaale latjkojne, jįh maam ulmide konvensjovnh utnieh dan demokraateles evtiedimmien gaavhtan. Barkoen tįirrh seabradahkefaagine learohkh edtjeh laejhtehkslaakan ussjedidh, ovmessie perspektjivh vaeltedh, ovmessie mielh gietedidh jįh eadtjohke meatanđrrojevoetem vuesiehtidh. Seabradahkefaage edtja viehkiehtidh guktie learohkh maehtieh meatan đrrodh demokratiesne jįh dam guhkiebasse evtiedidh, jįh ekstreme vuajnoej, ekstreme dahkoej jįh terrorismen vđoste barkedh. Daajroe terrordahkoen bijre Nđorjesne snjaltjen 22.b. 2011 edtja meatan đrrodh lierehtimmesne dan bijre.

Monnehke evtiedimmie

Seabradahkefaagesne dįhte dđaresthfaageles tema monnehke evtiedimmie ulmine đtna learohkh edtjeh ektiedimmiem guarkedh dej sosijaale, ekonomeles jįh byjreseligke tsiehkiej gaskem monnehkevoetesne. Seabradahkefaage edtja viehkine đrrodh learohkh guarkoeh almetji vierhtieđtnoe leah konsekvensh đtneme jįh utnieh voenges, regijonaale jįh abpe veartenisnie. Daajroe ektiedimmiej bijre eatnemen jįh seabradahken gaskem, jįh guktie almetjįh klįjmam jįh byjresem baajnehtieh, jįh guktie jieledeksiehkje, jieledevuekie jįh demografije leah ektesne viedteldihkie, daam goerkesem vadtja. Guktie eatnemem guarkoe jįh reerie Saepmesne đvtetje aejkien jįh daaletje tįjjen lea meatan daesnie. Monnehke evtiedimmie dovne voenges, nasjonaale jįh abpe veartenisnie, lea jearohke demokraateles mierijste, eadtjohke meatanđrroejįstie jįh solidariteeteste daaletje jįh bđatijen aejkien boelvigujmie. Seabradahkefaagesne learohkh ussjededtieh jįh digkiedieh aehpieh jįh vuestiebielieh dej ovmessie dimensjovni bijre monnehke evtiedimmesne, jįh vuejnedh dahkoeh dovne indivijde- jįh seabradahkedaltesisnie leah vihkele.

Vihkeles tjiehpiesvoeth

Njaalmeldh tjiehpiesvoeth

Njaalmeldh tjiehpiesvoeth seabradahkefaagesne lea mahtedh goltelidh, toelhkestidh, mielh hammoedidh e jįh eevtjedh, vaastahtahkem vedtedh jįh mubpiejgujmie digkiedidh. Mubpiej mielh guarkedh jįh gyhtjelassh gihtjedh mah tįjelkestieh leah aaj meatan daesnie. Dejnje njaalmeldh tjiehpiesvoetine edtja aaj njaalmeldh soptsestimmievuekien bijre daejredh juktie goerkesem đadtjodh saemien seabradahki jįh kultuvri bijre. Evtiedimmie dejstie njaalmeldh tjiehpiesvoetįste lea aelkedh jįttse mielh buektedh, baakoem vaeltedh vđaroen mietie jįh goltelidh jįh vaastahtahkem mubpide vedtedh, ovmessie perspektjivh vaeltedh jįh argumentasjovnem tįjelkestidh stuerebe fđantoeektiedimmie. Evtiedimmie sđjhta aaj ahkedh vielie ektiedimmiej bijre soptsestidh, faageles gyhtjelassh digkiedidh jįh vielie gellielaaketje bievnesh gietedidh, jįh guarkedh guktie ovmessie soptsestimmievuekieh dįjrem jįh dđastojem baajnehtieh.

Maehtedh tjaeledh

Maehtedh tjaeledh seabradahkefaagene lea soejkesjidh, hammoedidh jih gietedidh teeksth mah leah sjihtedamme ulmine tjaelieminie. Maehtedh tjaeledh sæjhta aaj årroth daajroem jih bievnesh juekedh, bievnedh jih åehpiedehtedh tjaaleldh, jih seabradahkefaageles baakoetjierth nuhtjedh, argumentasjovnem tseegkedh jih seabradahkefaageles teemah goerehtidh jih dåeriesmoeride tjuvtjiedidh. Lea aaj maehtedh illedahkh dokumenteeredh jih åehpiedehtedh seabradahkefaageles goerehtimmijste tjaaleldh. Evtiedimmie tjaelemetjehpiesvoetijste lea aelkedh aelkie faaktaraajesh jih gyhtjelassh hammoedidh jih gaaltijidie vuesiehtidh, faaktateeksth tjaeledh, gyhtjelassh digkiedidh jih vielie gellielaaketje gaaltijidie vuesiehtidh.

Maehtedh lohkedh

Maehtedh lohkedh seabradahkefaagesne sæjhta jiehtedh goerehtidh, toelhkestidh jih ussjedadtedh ovmessie histovrijes, geograafeles jih seabradahkedaaajroen gaaltiji bijjeli. Sæjhta aaj årroth bievnesh gaavnedh jih voerkeslaakan veeljedh jih bårarhte veeljedh ovmessie gaaltijh. Lohkedh sæjhta jiehtedh ussjedadtedh guktie posisjovne jih perspektijve ovmessie gaaltijh baajnehtieh, argumentasjovnem damtijidh jih mieli, faaktaj jih lahtesi gaskem joekehtidh. Evtiedimmie lohketmetjehpiesvoetijste faagesne lea aelkedh vaenie jih sjihteladteme gaaltijh nuhtjedh goske jijtje bievnesh gaavna jih vierteste gelliej gaaltiji gaskem stuerbe kompleksiteetie.

Maehtedh ryöknedh

Maehtedh ryöknedh seabradahkefaagesne sæjhta jiehtedh taalematerijellem jih stoorre daatah veedtjedh, gietedidh, analyseeredh jih vuarjasjidh tjoevkesisnie konteektsteste juktie vuajnoem vaeltedh seabradahkegyhtjelassine. Sæjhta aaj årroth tjielinjam jih mietestahkem nuhtjedh juktie goerehtidh jih histovrijes jih geograafeles tsiehkieh åehpiedehtedh jih ektiedimmieh vuejnedh. Maehtedh gyhtjelassigujmie barkedh ekonomijen jih åtnoen bijre, jih ektiedimmien dej gaskem vuejnedh lea aaj meatan. Evtiedimmie ryöknetmetjehpiesvoetijste faagesne lea aelkedh konkreete jih aelkie tabellh jih grafiske vuesiehtimmieh toelhkestidh goske maahta stuerbe daataveahkah kombineeredh jih analyseeredh jih jarkelimmieh vuejnedh tije doekoe.

Digitaale tjiehpiesvoeth

Seabradahkefaage aktem sjiere diedtem åtna ihke learohkh digitaale meatanårrojevoetem evtiedieh. Digitaale tjiehpiesvoeth seabradahkefaagesne lea maehtedh digitaale dirregh nuhtjedh juktie gaavnedh, gietedidh jih navigeeredh digitaale gaaltijinie, digitaale gaaltijelaejhtemem darjodh jih sjihteles bievnesh veeljedh. Lea aaj maehtedh gaskesadtedh, laavenjostedh jih digitaale dorjesh sjugniedidh, jih njoelkedassh jih nåarmh

gaskesadtemasse nedtesne, persovnevaarjelæmman j̄ih aalkoereaktese fulkedh. Tjehpiesvoete lea aaj bievnese- j̄ih daatajearsoesvoetem gorredidh. Evtiedimmie digitaale tjehpiesvoetijste lea aelkedh digitaale vierhtieh goerehtidh j̄ih nuhtjedh goske maahta bievnesh j̄ijtjeraarehke ohtsedh j̄ih veeljedh j̄ih hijven digitaale vuarjasjimmiefaamoem vuesiehtidh gosse bievnesh veeljie, digitaale vierhtieh nuhtjeh j̄ih digitaalelaakan gaskesadta.

Maahtoelmie j̄ih vuarjasjimmie

Maahtoelmie j̄ih vuarjasjimmie 2. daltese

Maahtoelmie 2. daltesen mænngan

Lierehtimmien ulmie lea learohke edtja maehdedh

- seabradahkefaageles gyhtjelassh evtiedidh j̄ih åehpiedehtedh
- soptsestalledh guktie ovmesseie nõörjen j̄ih saemien gaaltijh, aaj soptsesh j̄ih kaarhth, maehhtieh bievnesh vedtedh seabradahkefaageles gyhtjelassi bijre
- kultuvremojhtesh j̄ih kultuvrelaantem j̄ih eatnemem voengesne goerehtidh j̄ih buerkiestidh
- goerehtidh j̄ih åehpiedehtedh guktie almetjh veasoejin akten jallh göökti boelvi mænngan
- ussjedattedh man åvteste almetji leah joekehtsh mielh j̄ih ovmesseie veeljemh vaeltieh
- vienevoeten j̄ih ektiedimmien bijre soptsestalledh j̄ih mij relasjovnode baajnehte
- buerkiestidh j̄ih vuesiehtimmieh vedtedh gellievoetese j̄ih seamvayörtegsvoetese Nöörjesne j̄ih Saepmesne, joekoen saemien sliekth j̄ih ovmesseie fuelhkiehammoeh j̄ih almetjekirrieh
- goerehtidh j̄ih vuesiehtimmieh vedtedh guktie almetjh klimam j̄ih byjresem baajnehtieh, j̄ih dokumenteeredh guktie baajnehtimmieh vååjnesasse bætieh voengesne
- åehpiedehtedh j̄ih vuesiehtimmieh vedtedh maanaj reaktide Nöörjesne j̄ih veartenisnie, j̄ih maam maanah maehhtieh darjodh gosse naaken daejtie reaktide miedtele
- goerehtidh j̄ih vuesiehtimmieh vedtedh guktie maanah maehhtieh sjæjsjalimmieh baajnehtidh j̄ih demokraates prosessi bijre laavenjostedh
- soptestalledh nuepiej j̄ih haestemi bijre digitaale ektiedahkosne
- soptsestalledh domtesi, kråahpen, tjoelen j̄ih seksualiteeten bijre j̄ih guktie maahta j̄ijtse j̄ih mubpiej raasth vuesiehtidh j̄ih ååktedh
- goerehtidh j̄ih vuesiehtimmieh vedtedh guktie almetjh ovmesseie bieline veartenistie sinsitnien jieletem baajnehtieh

Jaabnan vuarjasjimmie

Jaabnan vuarjasjimmie edtja viehkiehtidh lieremem eevtjedh j̄ih maahtoem faagesne evtiedidh. Learohkh maahtoem seabradahkefaagesne vuesiehtieh j̄ih evtiedieh 1. j̄ih 2. daltesisnie gosse goerehtieh j̄ih onterdieh seabradahkefaageles teemaj bijjeli, j̄ih ussjededtieh guktie daah teemah maehtieh ḡarrestahkesne ̄arrodh. Dah maahtoem vuesiehtieh j̄ih evtiedieh gosse vielie daajroem ohtsedieh j̄ih d̄āajrehtieh sijjeh maehtieh daajroem veedtjedh joekhtslaakan. Learohkh aaj maahtoem vuesiehtieh j̄ih evtiedieh gosse d̄āajrehtieh j̄ih j̄ijtjemse j̄ih mubpieh vuejnieh goh bielie aktede gellielaaketje ektievoeteste, j̄ih gosse d̄āajrehtieh mij s̄æjhta jiehtedh meatan ̄arrodh j̄ih baajnehtidh. Learohkh digitaale d̄irregh nuhtjeh juktie maahtoem j̄ih aktem aelkije vuarjasjimmiefaamoem vuesiehtidh j̄ih evtiedieh faagesne gosse naakenh dejstie nuepijste j̄ih haestiemijstie digitaale ektiedahkosne vuejnieh.

Lohkehtæjja edtja sj̄iehteladtedh guktie learohkh Leah meatan j̄ih lieremelastose sj̄iehteladtedh seabradahkefaagesne gosse baaja learohkh goerehtidh, soptsestalledh j̄ih onterdidh. Lohkehtæjja j̄ih learohke edtja learohki evtiedimmien bijre faagesne soptsestalledh. Learohkh edtjeh nuepiem ̄aadtjodh pryövedh. Dan maahtoen mietie maam learohkh vuesiehtieh edtjeh nuepiem ̄aadtjodh baakoeh biejedh disse maam d̄āajroeh sijjeh haalvoeh, j̄ih maam buerebelaakan haalvoeh goh aarebi. Lohkehtæjja edtja bihkedidh dan guhkiebasse lieremen bijre j̄ih lierehtimmiem sj̄iehteladtedh guktie learohkh maehtieh bihkedimmiem nuhtjedh sijjen maahtoem seabradahkefaagesne evtiedidh tjetskehkevoeten j̄ih daajroelissiehtimmien tjirrh.

Maahtoelmie j̄ih vuarjasjimmie 4. daltese

Maahtoelmie 4. daltesen mænngan

Lierehtimmien ulmie lea learohke edtja maehtedh

- seabradahkefaageles gyhtjelassh goerehtidh j̄ih ̄æhpiedehtedh, bievnesh ovmessie gaaltijnie ohtsedidh j̄ih vuarjasjidh man nuhteligs bievnesh Leah gyhtjelasside tj̄ielkestidh
- saemien voenges histovrijem j̄ih kultuvremojhtesh goerehtidh, j̄ih guktie almetjh veasoejin don baelien mestie kultuvremojhtesh Leah, j̄ih mijjen jieledevuekine daan biejjien viertiestedh
- kultuvre- j̄ih eatnemelaanth Nöörjesne buerkiestedh daan biejjien j̄ih soptsestalledh guktie geograafeles j̄ih histovrijes gaaltijh, aaj kaarthh j̄ih soptsesh, maehtieh daajroem vedtedh eatnemen bijre
- soptsestalledh man ̄åvteste vigkieh sj̄ædta skuvlebyjresisnie j̄ih voengesne, mubpiej mielh goltelidh j̄ih mubpiejgujmie laavenjostedh konstruktijve loetemh gaavnedh

- almetjereaktah j̄ih maanaj reaktah áehpiedehtedh, j̄ih ussjedadtedh man ávteste daah reaktah gáávnesieh
- ussjedadtedh man ávteste saemiej lea aalkoeáálmegestature Nöörjesne, j̄ih vihkeles væhtah saemien kultuvre- j̄ih seabradahkejjeliedisnie buerkiestidh ávtesne j̄ih daelie, joekoen j̄ijtse seabradahkesne
- goerehtidh j̄ih vuesiehtimmieh vedtedh sáemies bielide monnehke evtiedimmeste, aaj saemien aerpievuekien daajroe
- ektiedimmien bijjelen ussjedadtedh gaskem persovneles ekonomije j̄ih átnoe fiereguhten luvnie
- identiteeten, gellievoeten j̄ih ektievoeten bijre soptsestalledh j̄ih ussjedadtedh guktie maakta domtedh ij bielie árrodh ektievoeteste
- soptsestalledh, juekemen j̄ih vaarjelimien bijre bievniesijstie j̄ih mij sæjhata jiehtedh varjasjimmiefaamoem digitaale ektiedahkosne nuhtjedh
- soptsestalledh kráahpen raasti bijre, mij vædtsoesvoete j̄ih seksuelle daaresjimmieh, j̄ih gusnie maakta viehkiem áadtjodh jis vædtsoesvoetem j̄ih daaresjimmie dáájroe
- ussjedadtedh gieh faamoem utnieh, j̄ih mij demokratije lea, j̄ih raeriestimmieh evtiedidh guktie maakta meatan árrodh sjæjsjalimmieh baajnehtidh
- soptsestalledh sáemies vihkeles byögkeles institusjovni j̄ih giehtelimmiej bijre Nöörjesne j̄ih Saepmesne, j̄ih ussjedadtedh maam ulmide dah almetji j̄ieliedasse utnieh

Jaabnan varjasjimmie

Jaabnan varjasjimmie edtja viehkiehtidh lieremem eevtjedh j̄ih maahtoem faagesne evtiedidh. Learohkh maahtoem seabradahkefaagesne vuesiehtieh j̄ih evtiedieh 3. j̄ih 4. daltesisnie gosse oktegh j̄ih mubpiejgumie ektine goerehtieh j̄ih onterdieh seabradahkefaageles teemaj j̄ih ektiedimmiej bijre dej gaskem. Learohkh maahtoem vuesiehtieh j̄ih evtiedieh gosse seabradahkefaageles gyhtjelassh áehpiedehtieh j̄ih dej bijjeli soptsestellieh, j̄ih ussjededtieh magkerh bievnesh j̄ih daajroeh ovmessie gaaltijh maehtieh gyhtjelassi bijre vedtedh. Learohkh aaj maahtoem vuesiehtieh j̄ih evtiedieh gosse ovmessie perspektijvh vaeltieh, j̄ih vuejnieh guktie j̄ijtj̄h j̄ih mubpieh maehtieh baajnehtamme sj̄idtedh sinsitneste, seabradahkeste j̄ih eatnamistie, j̄ih sinsitniem, seabradahkem j̄ih eatnemem baajnehtidh. Dah aaj maahtoem vuesiehtieh j̄ih evtiedieh gosse digitaalelaakan laavenjostoeh j̄ih sáemies njoelkedassh j̄ih náármh persovnevaarjelæmman j̄ih digitaale ektiedahkose nuhtjeh.

Lohkehtæjja edtja sj̄iehteladtedh guktie learohkh leah meatan j̄ih lieremelastose sj̄iehteladtedh gosse baaja learohkh daajroem joekehtslaakan ohtsedidh, ovmessie perspektijvh vaeltedh j̄ih ussjedadtedh guktie daajroe sj̄ædta. Lohkehtæjja j̄ih learohkh edtjeh soptsestalledh learohki evtiedimmien bijre seabradahkefaagesne. Learohkh edtjeh nuepiem áadtjodh pryövedh.

Dan maahtoen mietie maam learohkh vuesiehtieh, edtjeh nuepiem åadtjodh baakoeh biejedh disse maam dååjroeh haalvoeh, jìh maam buerebelaakan haalvoeh goh aarebi. Lohkehtæjja edtja bihkedimmiem vedtedh dan guhkiebasse lieremen bijre jìh lierehtimmiem sjiehtedidh guktie learohkh maehtieh bihkedimmiem nuhtjedh sijjen maahtoem evtiedidh seabradahkefaagesne tjetskehkevoeten, daajroehtsemen jìh barkoen tjìrrh ektiedimmiejgumie faagesne.

Maahtoelmie jìh vuarjasjimmie 7. daltese

Maahtoelmie7. daltesen mænngan

Lierehtimmien ulmie lea learohke edtja maehtedh

- seabradahkefaageles goerehtimmiem tjìrrehtidh jìh illedahkide àehpiedehtedh viehkine sjiehteles digitaale dirregijstie
- sjyötehke saerniem àehpiedehtedh jìh ussjedadtedh joekehtsi bijjeli gaskem faaktah, mielh jìh kommersijelle d'jre medijeguvvesne
- viertiestidh guktie ovmesse gaaltijh, aaj soptsesh jìh kaarhth, maehtieh joekehts biëvnesh seamma teeman bijre vedtedh, jìh ussjedadtedh guktie gaaltijh maehtieh åtnasovvedh vihties vuajnoeh baajnehtidh jìh eevtjedh
- goerehtidh guktie almetjìh dejpeli jìliemassem reebliin, jìh soptsestalledh guktie vihkeles jarkelimmieh jieledevåaroemisnie jìh teknologijesne leah demografijem, jieledehtsiehkìeh jìh åromemöönsterh baajnehtamme jìh baajnehtieh
- geograafeles àejvievæhtah ovmesse bieline veartenistie buerkiestidh, jìh ussjedadtedh guktie daah àejvievæhtah almetjidie baajnehtieh mah desnie årroeh
- ussjedadtedh man åvteste vigkìeh sjædta, jìh digkiedidh guktie fiereguhte jìh seabradahke maehtieh vigkìeh gietedidh
- ovmesse bielieh gellievoetine Nöörjesne jìh Saepmesne goerehtidh, jìh ussjedadtedh man åvteste almetjìh daarpesjìeh jìjtjemse årrodh jìh ektievoetese govlesovvedh
- digkiedidh man vihkeles seammaryörtegsvoete jìh mirrestalleme lea demokratijese, jìh digkiedidh guktie maahta åvtelh-aarvoej, rasismen jìh sierredimmien vöoste barkedh
- almetje- jìh seammaryörtegsvoeten bijre soptsestalledh jìh viertiestidh guktie almetje- jìh aalkoeåålmegereaktah leah gorresovveme jìh gorresuvvieh ovmesse laantine
- àejvievæhtah goerehtidh saemiej jìh nasjonaale unnebelåhkoej histovrijisnie Nöörjesne, jìh reaktah àehpiedehtedh mejtie saemieh jìh nasjonaale unnebelåhkoeh Nöörjesne utnieh daan biejjien
- ussjedadtedh guktie kommersijelle baajnehtimmie maahta effektem utnedh åtnose, persovneles ekonomijese jìh jìjtjegåvvan
- veartenevijries haestemem monnehke evtiedimmesne goerehtidh jìh àehpiedehtedh jìh mah konsekvensh dihte maahta utnedh, jìh

raeriestimmieh evtiedidh guktie maakta meatan årrodh haestemem vuastalidh jih guktie laavenjostoe laanti gaskem maakta viehkine årrodh

- meatanårromen bijjelen digitaale ektiedahkosne, jih digkiedidh mij sæjhta jiehtedh vuarjasjimmiefaamoem nuhtjedh, tjoevkesisnie vuajname njoelkedassijste, nåarmijste jih raastijste
- ussjedadtedh jeerehtsi bijjeli identiteetine, seksuelle vaaksjoehthimmesne jih tjoelevæhtine jih jijtsh jih mubpiej raasti bijre domtesi, kråahpen jih seksualiteeten bijre, jih digkiedidh maam maakta darjodh jis naaken raastide miedtele
- vihkeles heannadimmieh buerkiestidh mejstie mijjeh dam demokratijem åådtjeme maam mijjeh Nöörjesne jih Saepmesne utnebe daan biejjien, jih viertiestidh guktie aktegsalmetjh nuepiem utnieh sjæjsjalimmieh ovmesseie stuvremevuekine baajnehtidh
- vuesiehtimmieh vedtedh mij laakh, njoelkedassh jih nåarmh Leah, jih maam funksjovnde dah seabradahkesne utnieh, jih konsekvensi bijjeli ussjedadtedh gosse dejtie miedtele
- ussjedadtedh guktie gaavnedimmieh almetji gaskem Leah viehkiehtamme jarkelidh guktie almetjh Leah ussjedamme jih ovmesseie seabradahkh Leah organiseereme orreme

Jaabnan vuarjasjimmie

Jaabnan vuarjasjimmie edtja viehkiehtidh lieremem eevtjedh jih maahtoem faagesne evtiedidh. Learohkh maahtoem seabradahkefaagesne vuesiehtieh jih evtiedidh 5., 6. jih 7. daltesisnie gosse goerehtieh jih goerkesem vuesiehtieh ektiedimmijste histovrijen, geografijen jih seabradahkedaaajroen gaskem. Learohkh aaj maahtoem vuesiehtieh jih evtiedieh gosse seabradahkefaageles gyhtjelassh goerehtieh jih åehpiedehtieh, ussjededhtieh ovmesseie vaestiedassi bijjeli åvtetje aejkien, daaletje tijjen jih bætijen aejkien bijre, jih vuarjasjeh guktie ovmesseie gaaltijh maehtieh joekehts bievnesh vedtedh. Learohkh aaj maahtoem vuesiehtieh jih evtiedieh gosse jijtse jih mubpiej bijjelen ussjededhtieh goh bielie ovmesseie ektievoetijste, jih guktie dah maehtieh meatan årrodh seabradahkem baajnehtidh. Daah aaj maahtoem vuesiehtieh jih evtiedieh gosse digitaale dirregh nuhtjeh jih digitaale vuarjasjimmiefaamoem nuhtjeh gosse faagine berkieh.

Lohkehtæjja edtja sjiehteladtedh guktie learohkh Leah meatan jih lieremelastose sjiehteladtedh njaalmeldh, tjaaleldh, praktihkeles jih digitaale barkoenvuekiej tjirrh faagine. Lohkehtæjja jih learohke edtja soptsestalledh learohken evtiedimmien bijre seabradahkefaagesne. Learohkh edhtieh nuepiem åadtjodh pryövedh. Dan maahtoen mietie maam learohkh vuesiehtieh edhtieh nuepiem åadtjodh baakoeh biejedh disse maam dåajroeh haalvoeh jih maam buerebelaakan haalvoeh goh aarebi. Lohkehtæjja edtja bihkedidh dan guhkiebasse lieremen bijre jih lierehtimmiem sjiehteladtedh guktie learohkh maehtieh bihkedimmiem nuhtjedh sijjen maahtoem seabradahkefaagesne evtiedidh.

Maahtoeulmie j̄ih vuarjasjimmie 10. daltese

Maahtoeulmie 10. daltesen mænngan

Lierehtimmien ulmie lea learohke edtja maehtedh

- seabradahkefaageles vuekieh j̄ih digitaale vierhtieh j̄ijtse goerehtimmine, gaavnoeh áehpiedehtedh viehkine digitaale dirregijstie j̄ih digkiedidh man faamosne j̄ih sjiehteles gaavnoeh leah
- vuarjasj̄ih guktie ovmesse gaaltijh, aaj soptsesh j̄ih kaarth, biévneshtedh akten seabradahkefaageles teeman bijre j̄ih ussjedadtedh guktie algoritmh, aktelaaketje gaaltijh jallh faatoes gaaltijh maehtieh mijjen goerkesem baajnehtidh
- digkiedidh guktie áehpiedehtemh ávtetje aejkeste, heannadimmijste j̄ih dáehkijste leah almetji vuajnoeh j̄ih dahkoeh baajnehtamme j̄ih baajnehtieh
- goerehtidh guktie teknologije lea jarkelimmiefaktovrine orreme j̄ih annje lea, j̄ih digkiedidh dam baajnehtimmiem teknologije lea aktegsalmetjidie, seabradahkese j̄ih eatnamasse átneme j̄ih átna
- ussjedadtedh guktie almetj̄h leah gymhpeme j̄ih gæmhpoeminie jarkelimmiej ávteste seabradahkesne j̄ih seamma t̄ijjen leah geograafeles tsiehkijste j̄ih histovrijes konteeksteste baajnehtamme j̄ih annje baajnehtamme sjidhtieh
- viertiestidh guktie politihkeles, geograafeles j̄ih histovrijen tsiehkiesh jieledevuekieh, árromemöönsterh j̄ih demografijem baajnehtieh ovmesse bieline veartenistie daan biejjien
- fáantoeh j̄ih konsekvenshtielkestidh vihkeles histovrijes j̄ih daaletje vigkijste j̄ih ussjedadtedh mejtie jarkelimmieh sáemies eaktojste lin maahteme vigkide jarkelidh
- fáantoeh j̄ih konsekvenshtielkestidh terrordahkojste j̄ih áálmegebuvvemistie, goh holocaust, j̄ih ussjedadtedh guktie ekstreeme vuajnoeh j̄ih ekstreeme dahkoeh maehtieh heerresovvedh
- goerehtidh j̄ih buerkiestidh guktie almetje- j̄ih aalkoeáálmegereaktah j̄ih jeatjah gaskenasjonaale latjkoeh j̄ih laavenjostoe leah vihkeles nasjonaale politihkese, almetji jieliedasse j̄ih mirrestallemasse j̄ih seammavyörtegsvoetese
- daaroedehtemem saemijste j̄ih nasjonaale unnebelåhkojste t̄ijelkestidh j̄ih ovreaktam mejtie dah leah dáájreme, j̄ih ussjedadtedh mah konsekvenshtie daate lea átneme j̄ih átna indivijde- j̄ih seabradahkedaltesasse
- ovmesse dimensjovnh buerkiestidh monnehke evtiedimmesne j̄ih guktie dah sinsitniem baajnehtieh, ráajvarimmieh áehpiedehtedh monnehkábpoe seabradahken ávteste j̄ih ráajvarimmide vuarjasjidh tjoevkesisnie aerpievuekien saemien jieliemijstie
- vuarjasjidh guktie barkoe, s̄ijsebaalhka j̄ih átnoe maehtieh persovneles ekonomijem, jieledestandaardem j̄ih jieledekvaliteetem baajnehtidh

- hedtiej jìh joekehtsvoeti bijjeli ussjedadtedh identiteetine, jieledevuekine, kultuvrevæhtine Saepmesne jìh Saepmien ålkolen, jìh nuepieh jìh haestemh digkiedidh gellievoetesne
- ussjedadtedh jìjtse digitaale gieji bijjeli jìh nuepien bijjelen giejide skubpedh jìh jìjtse jìh mubpiej reaktam vaarjelidh privaate jieliedasse, persovnevaarjelæmman jìh aalkoereaktese
- ussjedadtedh guktie identiteete, jìjtjeguvvie jìh jìjtse raasth evtiesuvvieh jìh haastasuvvieh ovmessie ektievoetine, jìh raeriestimmieh åehpiedhedh guktie maahta baajnehtimmiem jìh ovvaajteles heannadimmieh gïetedidh
- ussjedadtedh mah aktöörh mah faamoem seabradahkesne utnieh daan biejjien jìh guktie dah sijjen vuajnoeh tjïelkestieh
- ovmessie vâaromh digkiedidh digitaale ektiedahkose, jìh ussjedadtedh guktie digitale meatanårrome jìh ektiedahkoe hammoem jìh sisvegem seabrahkedigkiedimmesne baajnehtieh
- vihkeles laakh, njoelkedassh jìh nåarmh buerkiestidh jìh konsekvenside digkiedidh fierhten almetjasse jìh seabradahkese jis dejtie mïedtele, åeniebasse jìh gukriebasse
- væhtah burkiestidh dejnie politihkeles systeemine jìh tryjjesvoeteseabradahkine Nöörjesne jìh Saepmesne jìh ussjedadtedh vihkeles haestemi bijjeli

Jaabnan vuarjasjimmie

Jaabnan vuarjasjimmie edtja viehkiehtidh lieremem eevtjedh jìh maahtoem faagesne evtiedidh. Learohkh maahtoem seabradahkefaagesne 8., 9. jìh 10. daltesisnie vuesiehtieh jìh evtiedieh gosse ektiedimmieh goerehtieh jìh tjïelkestieh histovrijes, geograafeles jìh seabradahkedaajroen aspekti gaskem faagesne. Learohkh maahtoem vuesiehtieh jìh evtiedieh gosse seabradahkefaageles vuekieh nuhtjeh ovmessie vaestiedassh goerehtidh jìh vuarjasjidh gyhtjelassine mah Leah åvtetjen aejkien, daaletje aejkien jìh bætijen aejkien bijre. Learohkh aaj maahtoem vuesiehtieh jìh evtiedieh gosse jìjtsh jìh mubpiej bijjeli ussjededtieh goh bielie seabradahkeste, jìh guktie dah maehtieh jìjtsh jìh mubpiej jieledeem baajnehtidh daan biejjien jìh bætijen aejkien. Dah aaj maahtoem vuesiehtieh jìh evtiedieh gosse digitaalelaaken laavenjostoeh, persovnevaarjelimmien jìh aalkoereaktan njoelkedassh demtieh jìh nuhtjeh, jìh digitaale vuarjasjimmiefaamoem vuesiehtieh.

Lohkehtæjja edtja sjïehteladtedh guktie learohkh Leah meatan jìh lieremelastose skreejrehtidh viehkine njaalmeldh, tjaaleldh jìh digitaale barkoievuekiej tjïrrh seabradahkefaagine. Lohkehtæjja jìh learohkh edtjeh soptsestalledh learohki evtiedimmien bijre seabradahkefaagesne. Learohkh edtjeh nuepiem åadtjodh pryövedh. Dan maahtoem mietie maam learohkh vuesiehtieh, edtjeh nuepiem åadtjodh baakoeh biejedh dïsse maam dååjroeh sijjeh haalvoeh, jìh jìjtsh faageles evtiedimmien bijjeli ussjedadtedh. Lohkehtæjja edtja bihkedidh dan gukriebasse lieremen bijre jìh lierehtimmiem sjïehteladtedh guktie learohkh maehtieh bihkedassem nuhtjedh sov maahtoem seabradahkefaagesne evtiedidh.

Galhkuvevuorjasjimmie

Galhkuvevuorjasjimmie edtja dam tjåenghkies maahtoem vuesiehtidh maam learohke seabradahkefaagesne åtna gosse lierehtimmiem galhcoe 10. daltesen mænngan. Lohkehtæjja edtja soejkesjidh jïh sjiehteladtedh guktie learohkh åadtjoeh sijjen maahtoem vuesiehtidh joekehtslaakan, mesnie goerkese, ussjedadteme jïh læjhtehks ussjedimmie, ovmessie ektiedimmie. Lohkehtæjja edtja karakterem seabradahkefaagese biejedh dan maahtoen mietie maam learohke vuesiehtamme gosse learohke dovne daajroeh jïh tjehpiesvoeth nuhtjeme.

Vuarjasjimmieöörnege

Galhkuvevuorjasjimmie

10. trinn: Eleven skal ha én standpunktkarakter.

Eksamene learoehkidie

10. trinn: Eleven kan trekkes ut til muntlig eksamen med forberedelsedel. Muntlig eksamen blir utarbeidet og sensurert lokalt.

Eksamene privatistide

10. trinn: Se gjeldende ordning for grunnskoleopplæring for voksne.